

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת בשלח תש"ע

בטחון ותפלה, בטחון ותשובה

שהיה בא בדרך, והיתה בת מלכים צועקת לו: בבקשה ממך, הצילני מיד הלסטים! שמע המלך והצילה. לאחר ימים בקש לישא אותה לאשה. היה מתאנה שתדבר עמו, ולא היתה רוצה. מה עשה המלך? גירה בה הלסטים... כיון שבאו עליה הלסטים, התחילה צועקת למלך. אמר לה המלך: לכך הייתי מתאנה, לשמוע קולך! כך ישראל: כשהיו במצרים והיו משעבדים בהם, התחילו צועקים ותולין עיניהם להקב"ה, שנאמר: "וַיְהִי בַיָּמִים הַהֵם וְכו' וַיִּצְעֲקוּ" (שמות ב, כג). מיד - "וַיִּקְרָא אֱלֹקִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שם, כה). התחיל הקב"ה מוציאן משם ביד חזקה ובזרוע נטויה, והיה מבקש לשמוע את קולם פעם אחרת ולא היו רוצין. מה עשה? גירה לפרעה לרדוף אחריהם, שנאמר: "וּפְרַעֲהַ הַקְּרִיב" (שם יד, י). מיד - "וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'": באותה שעה אמר הקב"ה: ל כך הייתי מבקש, לשמוע קולכם, שנאמר: "וַיִּנְתִּי... הַשְּׁמִיעֵנִי אֶת קוֹלְךָ, פִּי קוֹלְךָ עָרַב וּמְרָאִיךָ נָאֲנָה" (שה"ש ב, יד). 'השמיעני קול' אינו אומר, אלא 'השמיעני את קולך' - אותו הקול שכבר שמעתי במצרים" (שמו"ר כא, ה).

וצריך לציין, שהתפלה והזעקה אל ה' בעת צרה אינה סותרת את מידת הבטחון. אדרבה, היא מחוייבת מצד מידת הבטחון! כי בטחון בה', אין פירושו לבטוח שודאי ה' יעשה את רצוני, ובודאי יהיה לי טוב. כי מי זה הבטיח לנו שכך יהיה?... אמנם הקב"ה רוצה את טובתנו, אבל כדי לקבל את הטובה, עלינו להיות ראויים אליה, וכשאיננו ראויים - היא לא מובטחת לנו. ממילא, בטחון כזה, איננו בטחון אמיתי! מהו א"כ הבטחון האמיתי? הבטחון האמיתי הוא, "הַאֲמוּן שַׁאֲיִן מְקַרְהָ בְעוֹלָם, וְכָל הַנְּעֻשָׁה תַחַת הַשָּׁמַשׁ הַכֹּל בַּהֲכַרְזָה מֵאִתּוֹ יִתְבָּרַךְ" ('אמונה ובטחון' לחזון איש, פ"ב אות א'). ממילא, הבטחון מחייב שנצעק אל ה' - ואולי כל הצרה לא נועדה אלא בשביל שנזעק אליו (כנ"ל) - שהרי ע"י זעקה זו אנו מבטאים ענין זה, "שאינ מקרה בעולם, וכל הנעשה תחת השמש הכל בהכרזה מאיתו יתברך", שהרי על כן אנו זועקים אליו ית', כי רק הוא יכול להושיענו. ממילא, הזעקה עצמה היא זכות עבורנו, כי על ידה אנו מביעים את אמונתנו בהשגחת ה' בעולם, ובזכות זה יש מקום לקוות שה' באמת יושיע אותנו.

ועכ"פ, גם אם לא יקרה מה שאנו רוצים שיקרה, גם אז צריכים לדעת שהכל מאת ה', והוא יודע למה הוא עושה את מה שעושה. "כל דעביד רחמנא לטב עביד" (ברכות ס, ב). הוא יודע מה צריך להיות. זהו הבטחון בה'.

בטחון מזוייף - כיצד?

והנה, יש גם סוג של בטחון בה', שאותו הנביא דוקא מגנה. הנביא אומר על ירושלים: "רְאֵשֶׁיָהּ בְּשִׁחַד יִשְׁפְּטוּ, וְכַהֲנֵיָהּ בְּמִחִיר יִירוּ, וְנִבְיָאֵיהָ בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ" (מיכה ג, יא). כלומר, המנהיגים של עם ישראל מכריעים את הדין ע"פ שוחד, הכהנים פוסקים הלכה לפי שכר (מי שמשלם להם טוב פוסקים לו לקולא, ומי שמשלם מעט

כשיש הבטחת ה' על הישועה - אין צורך בתפלה

שמעתי ממורי ורבי הג"ר חיים שמואלביץ זצ"ל, שרבו הגה"צ ר' ירוחם ליבוויץ זצ"ל אמר לו, שבפרשת בשלח יש לדבר על מידת הבטחון. על כן, נדבר היום בעזרת ה' בענין זה.

משה רבינו וישראל עומדים על שפת ים סוף, ופרעה רודף אחריהם ומשיגם. "וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֵינֵיהֶם, וַהֲגִהוּ מִצְרַיִם נֹסַע אַחֲרֵיהֶם, וַיִּירָאוּ מְאֹד, וַיִּצְעֲקוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶל ה'... וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה מִה תִּצְעַק אֵלַי". אינך צריך להתפלל. "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמְרוּ" (שמות יד, יט). וקשה לכאורה: למה אומר ה' למשה שלא להתפלל? וכי לא ראוי להתפלל לה' בעת צרה שכזו? ! כותב על כך הרמב"ן: כיון שכבר היו ישראל מובטחים שלא יאונה להם כל רע, שהרי כבר נאמר להם: "וְחִזַּקְתִּי אֶת לֵב פְּרַעֲהַ וְנִדְדַף אַחֲרֵיהֶם, וְאֶפְבְּדֶה בְּפַרְעֹה וּבְכָל חַי לֹ" (שם, ד), ממילא אין כאן מקום לתפלה¹ (רמב"ן שם, טו). דכל חובת תפלה בעת צרה היא כאשר באמת צר לו. אבל מי שמובטח מפי ה' שיארע לו נס ויצא מצרתו, הרי מעתה שוב אינו נמצא בצרה, וממילא אינו מחוייב בתפלה על כך².

כך מוצאים גם אצל יהושפט מלך יהודה. כשבאים אליו המון רב מבני מואב ומבני עמון למלחמה (דהיי"ב כ, א-ב), הקב"ה מבטיח לו ע"י נביא, "אֵל תִּירָאוּ וְאֵל תַּחֲתוּ... הַתִּיצְבוּ עִמְדוֹ וְרָאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' עִמָּכֶם" (שם, טו-יז). מה עושה יהושפט? - "וַיַּעֲמֵד מִשְׁרָרִים לְה', וּמִקְהָלִים לְהַדְרֹת קִדְשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הַחַלּוּץ, וְאִמְרִים הוֹדוּ לְה' פִּי לְעוֹלָם תְּסַדֹּד" (שם, כא). וקשה: וכי עת שירה היא עכשיו?! והלא לזעוק ולהתפלל לה' צריך עכשיו³, ולא לשיר! אלא שלאחר שהבטיח להם ה' שיושיעם, אין עוד צורך בתפלה. הישועה כבר מובטחת, ולא נותר אלא להודות ולהלל לה', ולומר שירה לפניו, הגם שעוד לא נושעו בפועל⁴.

אך כאמור, כל זה הוא רק כשישנה הבטחה מראש על הישועה. אבל בדרך כלל, כשאין הבטחה כזו, אדרבה, צריך לצעוק אל ה'. לכן שמואל צועק אל ה' במלחמה עם פלשתים (שמו"א ז, טו-ז), חזקיהו המלך צועק אל ה' יחד עם ישעיהו הנביא על שנחריב (דהיי"ב לב, כ), ומרדכי צועק אל ה' על גזרת המן (אסתר ד, א). כי ההוראה הכללית היא, שבעת צרה צריך לצעוק אל ה'.

זעקה בעת צרה איננה סותרת למידת הבטחון

לפי הרמב"ן (בהשגותיו לשה"מ של הרמב"ם, מ"ע ה'), כל חיוב תפילה מן התורה הוא רק בעת צרה⁵. וגם הרמב"ם (שם) סובר שגם של א בעת צרה מצנת עשה להתפלל אל ה', גם הוא סובר שמצות עשה מיוחדת יש להתפלל לה' בעת צרה, כפי שכתב בהלכות תעניות: "מצות עשה מן התורה לזעוק ולהריע בחצוצרות על כל צרה שתבא על הצבור" (הלכות תעניות פ"א ה"א). חובה, אפוא, לזעוק אל ה' בעת צרה ח"ו, ואדרבה, שמי שלא צועק לה' בעת כזו, זהו עוול. חז"ל הרי אומרים, שכל מטרתו של הקב"ה בהכניסו את ישראל למצב הזה, על שפת ים סוף, היתה כדי שיצעקו אליו. "משל למלך

מוחל לנו. אנו גם מברכים כך: "מלך מוחל וסולח לעוונותנו". גם "אוכלים ושמחים במוצאי יום הכפורים, דהוי קצת יום טוב" (הגה' הרמ"א אור"ח סי' תרכ"ד ס"ה), "כדאיאתא במדרש, דבת קול יוצאה במוצאי יום" וואמרת, לך אכל בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינג, פי כפר רצה האלקים את מעשיך" (משנ"ב שם ס"ק ט"ו). ה' סלח לנו, והכל בסדר. אבל צריך לדעת, שלא כל כך בטוח שהתשובה הועילה עד הסוף. והראיה שהתשובה לא הועילה עד הסוף, שעוד לא נבנה בית המקדש. אם התשובה היתה מועילה עד הסוף, כבר היה צריך המקדש להבנות, והמשיח לבוא. אז כנראה שגם אם ה' מוחל לנו, זו רק מחילה חלקית, ולא מחילה גמורה.

חז"ל הרי אמרו, שבשביל יחיד שעשה תשובה מוחלים לו ולכל העולם כולו (יומא פו, ב). והנה, בדור של החורבן הראשון היו ירמיהו ויחזקאל וצדיקים אחרים, בדור של החורבן השני היה ר' יוחנן בן זכאי ועוד חכמים, ובדור של השואה היה החזון אי"ש ועוד צדיקים, האם אף אחד מהם לא עשה תשובה?! ודאי שעשו תשובה! מדוע א"כ באו החורבנות, ולא מחלו לעולם כולו עבור תשובתם? מפני שתשובה היא "סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה". קל לעלות למדרגה התחתונה שלו, אבל כדי לבטל גזרות קשות ולהביא סליחה לעולם כולו צריך לעלות לשלבים העליונים, וזה כבר קשה מאד. לזה לא הספיקה התשובה שלהם. רבינו יונה כותב (שערי תשובה שער א' אות ט'), שכל תשובה מועילה לחטא כמו שכל כיבוס מועיל לבגד, אבל גם בגד הרי איננו מתלבן לגמרי על ידי כיבוס מועט בלבד. אם רוצים שיהיה נקי ולבן כמו שהיה בהתחלה, צריך עוד הרבה שפשוף. כך גם תשובה. כל תשובה מועילה לחטא, אבל לפי רוב השפשוף הוא מתלבן יותר. על הדרגה התחתונה אומרת התורה, "כי קרוב אליך הדבר מאד, בפיך ובלבבך לעשותו"⁶ (דברים ל, יד). אבל להגיע לשלמות התשובה, למדרגה העליונה - זה כבר קשה מאד.

ישעיהו הנביא נכשל בחטא קל מאד, אמר על ישראל ביטוי קשה - "עם טמא שפתיים" (ישעיהו ו, ה) - ומיד פפרו לו. "ויצף אלי אָתָּך מן השָׁרְפִים⁷ ובידו רִצְפָה⁸, בְּמִלְכָּתִּים לָקַח מֵעַל הַמִּזְבֵּחַ"⁹. הגחלת היתה כל כך לוחטת - במדרגה רוחנית כל כך גבוהה - עד שאפילו שָׁרְפָה, שהוא מלאך שכולו אש שורפת, לא היה מסוגל לאחוז בה, ומוכרח היה ליטול אותה באמצעות כלי¹⁰. כלומר, הפגם בדיבורו של ישעיהו היה כל כך דק, עד שאפילו למלאך לא היתה תפיסה והבחנה בו, ולכן גם לתיקון הפגם נדרשה גחלת רוחנית כל כך, שאפילו המלאך לא היה יכול לאחוז בה בלא אמצעי (מכתב מאלהיו ח"ב עמ' 283). החטא, וגם תיקונו - הם למעלה ממדרגתו של המלאך. ומה קורה? - "ויצַע על פי ויאמר: הִנֵּה נָגַע זֶה עַל שְׁפָתַיךְ, וְסָר עֲוֹנֶיךָ וְחָטָאתְךָ תִּכָּפֵר" (ישעיהו ו, ז). כלומר, "בהתעלות זו לבד - על ידי המגע אל בחינה העליונה היא (של הגחלת) - כבר ממילא סר הפגם" (מכתב מאלהיו שם).

מיד אח"כ שואל הקב"ה: "את מי אֶשְׁלַח וְמי יֵלֵךְ לְנוּ?" (ישעיהו ו, ה) כלומר: מי ילך להוכיח את ישראל? (רש"י שם) "וְאָמַר, הַנְּנִי שְׁלֹחְנִי"! ישעיהו מתנדב למלא את המשימה. בניגוד לנביאים אחרים, שמנסים להשתמט משליחות הנבואה - כמשה רבינו (שמות ג, יא) ועי' רש"י שם ד, י) וירמיהו הנביא (ירמיהו א, ו) - ישעיהו מתנדב מיד להיות נביא. צריכים להבין, שלהיות נביא המוכיח את ישראל, אין משמעות הדבר קבלת "שלישי" או "ששי" בכל שבת. השליחות להוכיח את ישראל כרוכה היתה בסבל וברדיפות, כפי שאומר

פוסקים לו לחומרא), והנביאים מבצעים מעשי קוסמות עבור כסף (בלא שנשלחו על ידי ה' לעשות כן). מיד אחר כך, באותו פסוק עצמו, ממשיך הנביא ואומר: "וְעַל ה' יִשְׁעֵנוּ לְאֹמַר, הֲלוֹא ה' בְּקִרְבָּנוּ, לֹא תְּבוֹא עֲלֵינוּ רָעָה". הם נשענים על הקב"ה, ואומרים: יהיה טוב. אפשר לסמוך על הקב"ה שיהיה בסדר. אומר על כך הנביא: "לִכְן בְּגַלְלֶכֶם צִיוֹן שְׂדֵה תַחְרֹשׁ, וִירוּשָׁלַיִם עֵינֵי תִהְיֶה, וְהָרַבִּית לְמֹת יָעַר" (שם, יב).

וקשה: בשלמא מה שהם עושים הכל בכסף במחיר ובשחוד, על כך ראוי באמת להוכיחם. אבל מה ש"על ה' יִשְׁעֵנוּ", זה לכאורה דבר טוב. לפחות יש להם בטחון בה! מדוע אפוא מזכיר להם הנביא גם עובדה זו יחד עם שאר עברותיהם? התשובה היא, שגם בזה מתכוין הנביא לטעון טענה כלפיהם: אם בוטחים אתם בה' למרות מעשיכם הרעים, למרות ש"רַאשֵׁיךָ בְּשֹׁד וְשֹׁפָטִים, וְכֹהֲנֵיךָ בְּמַחִיר יֹרֵוּ, וְנִבְיֵיךָ בְּכֶסֶף יִקְסְמוּ", הרי זה כאילו הכרזתם שכלל לא אכפת לה' אם תעשו מצוות או עבירות. כאילו אמרתם, שה' יגן עליכם בכל מקרה, בין אם תעשו מצוות ובין אם תעשו עבירות. והרי אנו אומרים פעמים ביום, ש"אִם שָׁמַעַתְּמוּ עָלַי מְצֹתֵי יְהוָה טוֹב, וְאִם חָ"ו לֹא תִשְׁמַעֵנִי, לֹא יִהְיֶה טוֹב. מִמִּילָא, בַּטַּחֲוֹן כֹּזֵה הוּא בַּטַּחֲוֵיךָ! יֵשׁ בּוֹ הַכַּחֲשָׁה לִיסוּד שֶׁל שָׂכָר וְעוֹנֵשׁ, שֶׁהוּא אֶחָד מִיסוּדֵי הָאֱמוּנָה, וְלִכְן עַל בַּטַּחֲוֹן כֹּזֵה מְגִיעַ עוֹנֵשׁ, וְלֹא שָׂכָר. כִּי בַּטַּחֲוֹן כֹּזֵה הוּא חִילוֹל הַשֵּׁם חָ"ו, וְלֹא קִדּוּשׁ הַשֵּׁם. צָרִיךְ לְדַאֵג שֶׁלֹּא יִהְיֶה חִילוֹל הַשֵּׁם, שֶׁלֹּא יֵאמְרוּ שֶׁה' עוֹשֶׂה נִסִּים לְמַנְהִיגִים מוֹשַׁחֲתִים וְרַשְׁעִים, רַק בְּגַלְלֵי שֵׁם בּוֹטְחִים בּוֹ".

בטחון מיוחד לרשעים

איזה בטחון כן שייך שיהיה לרשע, שאז זהו בטחון אמיתי? - בטחון שמתאים לרשע, הוא לבטוח בה' בענין התשובה! להאמין, שאם ישוב בתשובה לפני ה', הכל יהיה בסדר. זהו בטחון אמיתי ששייך אצל הרשע, וממילא כדאי לו באמת להשתדל לעשות תשובה.

בטחון כזה, איננו ענין כל כך פשוט. ישראל הרי שואלים את יחזקאל, "כִּי פִשְׁעֵינוּ וְחַטֹּאתֵינוּ עָלֵינוּ, וְכִּם אֲנַחְנוּ נִמְקִים, וְאֵיךְ נִתְּיָה?" (יחזקאל לג, י) הם לא מאמינים שאפשר להתנתק מן החטאים שעשו! "כסבורין אתם שלא תועיל לכם תשובה" (רש"י שם). גם אחרי שהנביא נשבע להם בשם ה' שהוא מקבל תשובה - "חִי אֲנִי נְאֻם ה' אֱלֹהִים, אִם אֶחְפֹּץ בְּמוֹת הַרְשָׁע, כִּי אִם בְּשׂוֹב רָשָׁע מִדְּרָכּוֹ וְחִיָּה. שׂוֹב שׂוֹבוּ מִדְּרָכֵיכֶם הָרָעִים, וְלָמָּה תְּמוֹתוֹ בַּיִת יִשְׂרָאֵל" (שם, יא) - עדין קשה להם להבין את זה. הם מתווכחים עם הנביא: "לֹא תִכְּן דְּרָכְךָ ה'" (שם, יז). כי הכירו את כח החטא, והרגישו עד כמה החטא מרחיק את האדם מה', ולכן לא האמינו שניתן לעשות תשובה ולהנצל. אבל האמת היא שזה לא כך. לכל עבירה מועילה תשובה, אם רק ישוב החוטא בלב שלם. ממילא יש להם עצה: לבטוח בה', לעשות תשובה, ואז הכל יהיה בסדר. לא הבטחון השלילי הזה, שבוראי יהיה לנו רע כי אנו רשעים, אלא בטחון חיובי, שגם רשע גדול יכול לעשות תשובה, וה' יקבל את תשובתו.

קשה להגיע לתשובה שלמה

והנה, לעומת ישראל שהתנכחו עם יחזקאל והתקשו להאמין בתועלת התשובה, אצלנו התשובה נתפסת כענין פשוט וקל. כל כך פשוט אצלנו שצמים ביוה"כ, אומרים כמה וידויים, והקב"ה ודאי

מה', להיות קרוב ורצוי לה'. אלא שלפי רוב הכיבוס, כך נלבין יותר. הרי כך היא גם ההלכה, שגם עבירות שהתוודה עליהם ביוה"כ זה, חוזר ומתוודה עליהם ביוה"כ הבא, למרות שלא חזר על אותה עבירה (עי' שו"ע או"ח סי' תר"ז ס"ד). למה להתוודות שוב? כי עוד יו"כ יכפר עוד קצת, ועוד וידוי יכפר עוד קצת. להגיע למדרגות העליונות של תשובה צריך הרבה עבודה. לכן כדאי שוב להתוודות על אותן עבירות. אבל מצד שני לא לחשוב שהוידוי לא עשה כלום. אלא אם התוודתי ביוה"כ - ה' ודאי סלח לי, לפי מדרגת הוידוי שלי. משהו - הוידוי עשה. זהו הבטחון שצריך להיות לנו בה', לדעת שמהו אנו מתקנים. לא להיות בטוחים שהכל יצא כפי שאנחנו רוצים, גם ישעיהו נהרג בסוף על החטא שלו, אבל להיות בטוחים שכדאי לעשות תשובה, ושתשובה תעזור, ושכדאי לצעוק אל ה'. לא לחשוב שצעקה אל ה' היא חסרון בבטחון. אדרבה, צעקה לה' מורה על הבטחון, כפי שהסברנו.

כל יהודי חייב לעבוד את ה' גם באהבה וגם ביראה

אמר לי פעם יהודי אחד, שלדעתו, ארץ ישראל היא מקום המסוגל לעבוד בו את ה' במידת האהבה, ואילו עבודת ה' ביראה מתאימה רק לחוץ לארץ, ולא לארץ ישראל. עד כאן דבריו. והנה, מה שארץ ישראל היא מקום המסוגל להגיע בו לאהבת ה' - זה ודאי נכון. אבל שעבודת ה' ביראה שייכת רק לחוץ לארץ - זה אינו נכון כלל! יעקב אבינו מגיע ליראה בהר המוריה, במקום הקדוש ביותר בארץ ישראל - "יְיָ יִיָּאָמֵר מִה נִוְיָא הַמְקוֹם הַזֶּה" (בראשית כח, יז), והתורה מצוה להביא מעשר שני ולאכלו בירושלים, "לְמַעַן תִּלְמַד לְיָיָה אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ כָּל הַיָּמִים"¹² (דברים יד, כג), וגם במצנת הקהל נאמר: "הַקְהָל אֶת הָעָם... לְמַעַן יִשְׁמְעוּ וְלְמַעַן יִלְמְדוּ, וְיָיָא וְיָיָא אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (שם לא, יב). מתקלהים בהר הבית בבוא כל ישראל לרגל, להשיג את מידת ה' יראתה. הרי שהמקום המסוגל להשגת מעלת היראה הוא דווקא בירושלים¹³! אמנם גם בחו"ל יהודי חייב לירא מה', אבל לומר שרק בחו"ל קיים החיוב הזה - זוהי טעות.

מי שאמר את הדברים, חשב כנראה שיראה ואהבה הן תרתי דסתרי, ממילא הגיע למסקנה מוטעית, שאהבה שייכת יותר לארץ ישראל, ויראה שייכת יותר לחוצה לארץ. אבל הטעות היא כבר בהנחה היסודית. אהבה ויראה אינן תרתי דסתרי. יהודי חייב תמיד, ובכל מקום שהוא, גם באהבת ה' וגם ביראת ה'. שתיהן מצוות עשה גמורות מן התורה, שחיובן הוא חובת הגוף ולא חובת הארץ, וממילא שתיהן נוהגות גם בארץ וגם בחוצה לארץ (עי' משנה וגמרא קדושין לו, ב - לו, א).

ובכלל, לא צריך לחשוב שיראה זה דבר פסול. נכון שטוב לעבוד את ה' מאהבה, זוהי מדרגה גדולה שצריך לשאוף אליה, אבל לא לחשוב שהיראה היא מיותרת, או שהיא לא בשבילנו, רק בשביל אנשים קטנים. היראה היא דבר גדול מאד ודרוש לנו, וכאמור היא מצנת עשה שמוטלת על כל אחד מישראל. ממילא, יחד עם הבטחון בה' - "עֲבָדוּ אֶת ה' בְּיָרֵאָה, וְגִילוּ בְּרַעְדָּה" (תהלים כו, יא). יש את ה"גילוי" ויש את ה"רעדה". צריך להיות "גילוי", לשמוח שאני עושה תשובה ומתקרב אל ה', שבודאי התשובה שלי והתפילה שלי עוזרות משהו, אבל יחד עם זה - רעדה. מי יודע כמה התשובה שלי שלמה. ודאי שהיא איננה שלמה לגמרי, ואולי אפילו לא כפי מה שנדרש ממני לפי מדרגתי. תמיד לחשוב הלאה, להעמיק עוד את הרעדה,

ישעיהו בעצמו: "גִּי נְתַתִּי לְמַפְסִים וּלְחַיִּי לְמַרְטִים, פְּנֵי לֹא הִסְתַּרְתִּי מִקְּלָמוֹת נְרִק" (ישעיהו ג, ו). קבלתי על עצמי את שליחות הנבואה, למרות שידעתי שבכך הפקרתי את עצמי לקבלת מכות, למריטת זְקֵנִי, וליריקות פְּנֵי. הוא מוכן לסבול את כל הרדיפות ואת כל היסורים הקשים הללו, כדי לנַבֵּא בשפתיו בשם ה', ולתקן בזה את החטא שחטא בשפתיו. כך הוא עושה במשך שמונים שנה, לערך¹¹, וכל זה בזמן שהמקדש קיים, ויש שעיר המשתלח, המכפר על עבירות קלות אפילו בלי תשובה (רמב"ם הלכ' תשובה פ"א ה"ב), וכל שכן עם תשובה, וישעיהו ודאי עשה תשובה, ואעפ"כ לאחר כשמונים שנה - נהרג ישעיהו ע"י מנשה מלך יהודה ע"י פגיעה בפי, ומפני אותו חטא קל שחטא בפיו, שְׁפִינָה את ישראל בכינוי בלתי מכובד! (עי' יבמות מט, ב) כל תשובתו של ישעיהו, וכל הרדיפות והיסורים שעבר, ושמונים ימי כפורים שעברו מאז חטא, ושמונים שעירים שהוקרבו בהם - לא הספיקו לתקן ולמחוק את חטאו לגמרי. הרי שקשה מאד לתקן חטא באופן מוחלט, אפילו חטא קל כמו זה של ישעיהו. עם כל התשובה שעשה, כנראה לא הגיע למדרגה העליונה של תשובה, שהחטא יעלם לגמרי.

גם אדם הראשון עבר על "מצוה קלה" (שבת נה, ב) שלא לאכול מעץ הדעת, ולמרות שישב מאה ושלושים שנה בתענית ובסיגופים לכפר על כך (עירובין יח, ב), לא הצליח להחזיר את העולם למצב שהיה קודם החטא. הגזירה שבני אדם ימותו בסוף ימיהם קיימת עד עצם היום הזה, וכך גם גזרת "בְּזַעַת אֶפְיֶךָ תֵּאָכַל לֶחֶם" (בראשית ג, ט) וגזרת "הַרְבֵּה אָרְבָּה עֲצָבוֹךָ וְהִרְגַּךְ" (שם, טז).

גם בדורו של משה רבינו, אחרי חטא העגל, משה עושה מעשים רבים כדי לתקן את החטא הנורא, שובר את הלוחות, הורג שלשת אלפים איש שחטאו בעגל, עולה להר סיני לצום ולהתפלל לה' שיסלח לישראל ויחזירם למצב שלפני החטא - אבל הוא לא מצליח בזה. ה' אומר לו "וְנִרְאִיתָ אֶת אַחֲרֵי, וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ" (שמות לג, כג). עכשיו תהיה הנהגה של "אני הוא לאחר שיחטא האדם ויעשה תשובה" (ר"ה יז, ב). "וְנִרְאִיתָ אֶת אַחֲרֵי י". "וּפְנֵי לֹא יִרְאוּ" - ההנהגה של לפני י החטא - "לא יראו". הנהגה זו לא יכולה להראות כעת. כי למרות כל מה שנעשה לאחר החטא ע"י משה וע"י ישראל, חטא העגל לא נמחק לגמרי. הוא לא תוקן עד כדי כך, שניתן יהיה לחזור למדרגה שהיתה לפני החטא. זה יהיה רק לעתיד לבוא, כשהחטא יתוקן לגמרי. עד אז - "וּבְיָוִם פְּקֻדֵי, וּפְקֻדֵי יִצְלָהֶם חֲטָאתָם" (שמות לב, לד). "תמיד תמיד כשאפקוד עליהם עוונותיהם, ופקדתי עליהם מעט מן העון הזה" (רש"י שם), לתקן אותו מעט מעט. כי לא קל להגיע מיד לתשובה גמורה, שמוחקת את החטא עד הסוף.

אבל מצד שני יש הבטחה של ה', שבכל תשובה תמצא סליחה (שערי תשובה שער א' אות ט'). אז אסור לרשע להתיאש, אלא צריך לבטוח בה' ולעשות תשובה, והיא בודאי תועיל לו. עד כמה תועיל - הקב"ה יחליט. אבל במידה חלקית - ודאי שתועיל. הרמב"ם כותב, "כמה מעולה מעלת התשובה, אמש היה זה מובדל מה' אלקי ישראל... צועק ואינו נענה... ועושה מצוות וטורפין אותן בפניו... והיום הוא מודבק בשכינה... צועק ונענה מיד... ועושה מצוות ומקבלין אותן בנחת ושמחה... ולא עוד אלא שמתאווים להם..." (הלכ' תשובה פ"ז ה"ז). המצוות שלו רצויות לה', והתפילה שלו מקובלת.

גם עם התשובה שאנו מסוגלים להשיג, לא רק עם התשובה העליונה שגם הנביאים לא השיגו, אלא עם התשובה שאנו יכולים להשיג, אפשר לשנות את עצמנו לגמרי. במקום להיות מרוחק ח"ו

“ביום ההוא יושר השיר הזה בארץ יהודה... בטוח בה’ עדי עדי, פי בן-ה’ צור עולמים” (ישעיהו כו, א-ד).

השיחה נערכה על פי הבנתו של העורך, וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

אבל יחד עם הרעדה - לא לשכוח את ה"גילו". לשמוח בה', ולבטוח בה' שרוצה ועושה את הכל לטובתנו, ואין דבר שקורה נגד רצונו ח"ו, או בלי השגחתו. ה' משגיח על הכל, ועד כמה שאנו מצדנו שבים אליו, גם הוא מתקרב אלינו ופועל לטובתנו. ובודאי, גם כשאנו רואים ח"ו הסתר פנים, לדעת שגם את זה הקב"ה עושה לטובה, כי את הכל הקב"ה עושה לטובה. זהו הבטחון בה'.

1. ומה שמשה צעק כאן לה' למרות שכבר הובטחה הישועה, באר הרמב"ן, כיון שלמעשה לא ידע מה צריכים ישראל לעשות כעת אלא מול פרעה וחילו המתקרבים אליהם. ואמר לו ה', שאם משום כך - לא היה לו לצעוק ולהתפלל, אלא לפנות לה' בלשון שאלה גרידא, ולשאל מה עליהם לעשות.
2. עי' שו"ת אבני נזר (או"ח סי' תכ"ה סק"א), שנשאל, הרי נצטוננו בתורה, ונכי תבאו מלחמה בארץכם על הצר הצר אֶתְכֶם, וְהָרַעְתֶּם בְּחַצְרֹתַי (במדבר י, ט), והוא מדין תפלה וזעקה. ונשאל, האם גם כאשר יוצאים ישראל למלחמת הרשות הדין כן. והשיב, דמאחר דתנן בסנהדרין (ב, א) שאין מוציאים למלחמת הרשות אלא על פי בית דין של שבעים ואחד וארורים ומומים, א"כ יש כאן הבטחה על נצחון המלחמה, וממילא אינה שעת צרה כלל, ואין כאן מצות תקיעת חצוצרות.
3. עי' משנ"ב סי' תרפ"ו סק"ב.
4. והנה ידוע מה שאמר הגר"ח מבריסק זצ"ל בביאור הכתוב "וְאֵיךְ בְּחִסְדְּךָ בְּטַחְתִּי, יָגַל לְבִי בִישׁוּעַתְךָ, אֲשִׁיחָה לֵה' פִּי גָמַל עָלַי" (תהלים יג, ו), דאף הבוטח בה' ונכון לבו שינצל מצרתו, עם כל זה אינו בדין שיאמר שירה, רק יגל לבו בישועת ה' העתידה לבא לו. ואימתי אפשר לומר שירה? רק כאשר כבר "גָמַל עָלַי". היינו, לאחר שניצל מצרתו. והקשו על זה, הרי מבואר כאן שיהושפט העמיד משוררים לשיר ולהלל לה' עוד לפני שניצחו במלחמה. ונגם מיד לאחר שהבטיחו הנביא על הישועה והנס שעתיד להיות להם, "וְיִקְמוּ תְלוּיִם מִן בְּנֵי הַקְּהָתִים וּמִן בְּנֵי הַקְּרֹחִים לְהַלֵּל לֵה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל בְּקוֹל גְּדוֹל לְמַעַן ה' (דהיי"ב כ, יט)). ואיך עשו כן עוד לפני שנושעו בפועל? ותי' מרן הגר"י זצ"ל, שדברי הגר"ח אינם אמורים אלא במי שבוטח בה' שיעשה לו נס מכח מי דת הבטח ון, וכדכתיב "וְאֵיךְ בְּחִסְדְּךָ בְּטַחְתִּי". אבל כשהובטח לו עי' נב"א שה' יעשה לו נס - בזה שייך לומר שירה גם קודם שנעשה הנס. דכיון שהובטחה הישועה, אינה עוד עת צרה, והוי כבר זמן הראוי לשירה (הגדה של פסח "מבית לוי" - בריסק, עמ' קפ"ו, על תיבת "ונאמר לפניו שירה חדשה"). ויש להוסיף, שכן הוא גם להפך. דבתוס' (מו"ק כא, א ד"ה דאי) כתבו, שרוד המלך נהג אבלות על בנו עוד לפני שמת, "הואיל ונהב"א אמר לו מות ימות, הרי הוא כמת". ומשמע שדבר שנאמר בנבואה, הו"ל כאילו כבר אירע.
5. על מצות עבודת ה' (ולעברו בכל לבבכם), שהרמב"ם מנאה במנין המצוות (מצות עשה ה'), וכתב שכלולה בה חובה לעבוד את ה' בתפלה, האריך הרמב"ן להשיג, שמצות תפלה אינה מן התורה. ומ"מ כתב בתוך דבריו, שבעת צרה יש חובה להתפלל לה', אך לא מכח מצוה זו, [שהרמב"ן משמיט אותה לגמרי ממנין המצוות (עי' בסוף השגותיו לסה"מ, שם מונה הרמב"ן את כל המצוות שמנה הרמב"ם במנין המצוות, ואשר לדעת הרמב"ן יש להשמיטן מן המנין, ובראש רשימת המצוות המושמטות נמצאת - מצוה ה')], אלא מכח הפסוק "וְכִי תָבֹאוּ מִלְחָמָה בְּאֶרְצְכֶם עַל הַצָּר הַצָּר אֶתְכֶם, וְהָרַעְתֶּם בְּחַצְרֹתַי, וְנִזְכַּרְתֶּם לְפָנַי ה' אֱלֹהֵיכֶם" (במדבר י, ט), "שהיא מצוה על כל צרה וצרה שתבא על הציבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה" (השגות הרמב"ן על ספר המצוות, מ"ע ה'). ויש לציין, שבנוסף לחובת התפילה בעת צרה, יש גם אופן נוסף שבו חיוב תפילה הוא מן התורה לדעת הרמב"ן, וזהו לא בעת צרה, אלא דוקא להפך - בשבתות ובימים טובים. בפירוש המושג "מקרא קדש", כתב הרמב"ן וז"ל: "וטעם 'מקראי קודש', שיהיו ביום הזה כולם קרואים ונאספים לקדש אותו, כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלקים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לא-ל בכסות נקיה, ולעשות אותו יום משתה" וכו' (רמב"ן ויקרא כג, ב). [וכן דעת רש"י בפס' ל"ה שם, ובמס' שבועות (יג, א), כפי שדקדקו ממנו התוס' שם (ד"ה לא), וחלקו עליו]. הרי שישנה חובת תפלה מה"ת גם בשבתות וימים טובים. [ומה שהאריך הרמב"ן לדרן (בהשגותיו לסה"מ) אם תפלה היא מצוה מה"ת או לא, ולא הזכיר כלל את החיוב להתפלל בשבתות ובמועדים, זהו מפני שבתפלת שבתות ומועדים אין קיום של מצות תפלה כמצוה בפני עצמה, אלא היא רק פרט בקיום של "מקרא קודש". והוי כהלל, שגם לגבי כתב הרמב"ן הנ"ל "כי מצוה היא על ישראל להקבץ בבית האלקים ביום מועד לקדש היום בפרהסיא בתפלה והלל לא-ל", ואעפ"כ באר (בהשגותיו על השורש הראשון עמ' 21-18), שגם אם חיובו מה"ת, הרי הוא מכלל העשה של שמחת הרגלים, ואינו נמנה כמצוה בפני עצמה (וכותב שם שאפשר שהוא רק מדרבנן)].
6. לדעת הרמב"ן הכוונה היא למעשה התשובה.
7. במדרש מבואר, ששרף זה היה המלאך מיכאל (ילק"ש ישעיהו סי' ת"ז).
8. גחלת.
9. הוא מזבח של מעלה, שמכאל עומד ומקריב עליו קרבנות (עי' מנחות קי, א). [ומה הוא מקריב? יש מי שאומר - נשמותיהן של צדיקים. ויש מי שאומר - כבשים של אש (תוס' שם ד"ה ומיכאל)].
10. ומבואר במדרש, שכלי אחד לא הספיק לו, וכשניסה ליטול את הגחלת במלקחת אחת - עדין היה נכוח ממנה! רק כאשר השתמש בשני כלים - מלקחת בת"ו מלקחת ("מְלַקְחִים") - אז הצליח ליטול את הגחלת (ילק"ש ישעיהו סי' ת"ו).
11. אולי לא נרדף במשך כל הזמן הזה, שכן בחלק גדול מתקופת נבואתו היו מלכים צדיקים ביהודה - עוזיה יותם וחזקיהו - ואולם בחלק מתקופה זו פלך ביהודה אחז הרשע, ואז כנראה התקיימו הדברים האלו, ש"גִּינִי נִתְּתִי לְמַפִּים" וכו'.
12. כי ירושלים מסוגלת להשפיע יראה על האדם מעצם טבעה, או כמו שכתבו התוספות, שע"י שאדם בא לירושלים לאכול שם מעשר שני, הוא רואה את הכהנים בעבודתם ואת הסנהדרין, ועל ידי זה נכנסת בו יראת שמים (עי' תוס' ב"ב כא, א ד"ה כי מציון).
13. ועי' בתוס' (תענית טז, א ד"ה ה'), [ומקור דבריהם במדרש (ב"ר נו, י), שהשם ירושלים מורכב מתיבות "יְרֻחָהּ" ו"שָׁלֵם", שאָלוּ הֵם הַשְּׁמוֹת שֶׁנִּתְּנוּ לְמָקוֹם זֶה אַבְרָהָם אֲבִינוּ (בראשית כב, יד) ומלכי צדק (שם יד, יח)]. [ולכן כמעט תמיד כתובה ירושלים בתנ"ך בלי י' - ירושלם (תוס' תענית שם). וכתבו המפרשים עוד, שהאל"ף והה"א של תיבת "יְרֻחָהּ" נחתברו יחד לאות ווא"ו (ששקולה להם בגימטריא), ולכן "ירושלם" שמה, ולא "יראהשלם"]. ומבואר בספרים, שהשם "ירושלים" בא גם לרמז, שירושלים היא המקום להשיג בו "יִרְאָה שְׁלָמָה" (עי' פרי צדיק, פסח, אות מ"ד. ועי' תוס' תענית שם בביאור השם "מוריה", שגם הוא מלשון יראה).